

LA ÎNCEPUTURILE ORAȘULUI BACĂU *

ȘTEFAN S. GOROVEI

Știrile cele mai vechi despre orașele principatului românesc constituit în secolul XIV între Carpați, Nistru și Marea Neagră¹ sînt furnizate de două izvoare deosebit de importante pentru istoria noastră — lista „orașelor îndepărtate și apropiate“, cuprinsă în vechile letopisește rusești² și privilegiul acordat de Alexandru vodă cel Bun negustorilor din Liov la 6 octombrie 1408³. Mai multe orașe din Moldova medievală își află prima lor atestare documentară în unul sau în celălalt din aceste izvoare. Astfel, lista rusă a orașelor (datînd din jurul anului 1390) menționează, între orașele „volohе“ (românești), Cetatea Albă, Suceava, Siretul, Baia, Hotinul — localități atestate și de documente încă și mai vechi — dar aduce primele mărturii (*primele* în stadiul de azi al cunoștințelor noastre, bineînțeles !) pentru orașele Iași, Roman, Neamț (Tîrgul Neamț) și Piatra lui Crăciun (Piatra Neamț). Între orașele ale căror nume figurează în privilegiul acordat liovenilor în 1408, pe lângă Suceava, Cetatea Albă, Baia, Siret, Hotin și Roman — deja cunoscute din izvoare anterioare — se află și tîrgurile Tighina, Bacău, Trotuș, Cernăuți, Dorohoi și Bîrlad. Este în afară de orice îndoială că aceste localități depășiseră stadiul de *așezări rurale* cu un anumit timp (cîteva decenii) înaintea menționării lor ca *așezări urbane*.

Dar cercetarea trebuie adîncită și lărgită, vechimea acestor așezări trebuie stabilită — în limita posibilităților — cu cît mai multă precizie. Nu se vor căuta, firește, „diplome de fondare“ (cum există pentru multe orașe din apusul și centrul Europei), pentru bunul și simplul motiv că toate aceste vechi centre urbane din spațiul românesc est-carpatic au fost, la origini, străvechi aglomerări rurale — evoluția pe calea urbanizării le-a fost favorizată, într-un moment sau altul al desfășurării istoriei noastre, de așezarea lor geografică, aproape de vechi drumuri comerciale,

---

* Comunicare prezentată la Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol“ din Iași, la 7 februarie 1986.

1 Pentru generalități, cf. Constantin C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967.

2 Alexandru Andronic, *Orașe moldovenești în secolul al XIV-lea în lumina celor mai vechi izvoare rusești*, în „Romanoslavica“, XI, 1965, p. 203-218.

3 M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 630-636.

revitalizate după întemeierea statului, sau de deschiderea unor noi artere comerciale, în împrejurări felurite, sau, în fine, de alte considerente care au putut determina acest salt calitativ de la *sat* la *tîrg*. Avem de-a face — cum e și firesc în asemenea cazuri — nu cu *un model*, ci cu *mai multe modele*, deosebite ca formă, însă cu o bază unitară ca fond. Problema care se pune cercetătorului e de a stabili, cum am spus, cu maxima precizie posibilă, *inceputurile vieții urbane*. În acest demers, un punct deosebit de important îl constituie căutarea unor atestări mai vechi decît cele cunoscute pînă azi. Ceea ce înseamnă, de fapt, o nouă (și continuă !) confruntare cu materialul documentar, lărgirea cercului de izvoare interogate — cerc care nu se mai poate restringe doar la cronică și documente, interne sau externe — și, nu de puține ori, înseamnă modificarea și înnoirea modalităților de a practica însăși „interogarea“ izvoarelor.

Tratamentul deosebit, aplicat de la caz la caz, se impune, dacă se ține seama de caracterul acestor izvoare, care, în marea lor majoritate, constituie mărturii *indirecte* — spre deosebire de cele care (precum lista rusă din circa 1390 și privilegiul lui Alexandru cel Bun din 1408) constituie mărturii directe pentru existența și caracterul așezărilor pe care le enumeră și le numesc *orașe (tîrguri)*. De la început trebuie să se ia, astfel, în considerare faptul că în istorie, în cercetarea istorică în general, nu-și poate găsi aplicarea un străvechi principiu de drept care spune că o singură mărturie e ca și cum n-ar fi nici o mărturie (*unus testis, nullus testis*). Pentru că, cel mai adesea, izvorul istoric are (sau dobîndește, prin curgerea veacurilor) un *caracter de unicitate* : un document de cancelarie, o scrisoare, o inscripție sînt, prin însăși natura și destinația lor, piese-unicat iar deteriorarea sau distrugerea lor constituie, aproape întotdeauna, o pierdere ireparabilă, ducînd în neștiut, în neant, faptul pe care doar piesa *aceea* îl atesta ! Alteori, deși natura și destinația respectivei piese puteau să asigure multiplicarea și deci și păstrarea în multe (teoretic, nenumărate !) exemplare, fatalitatea a făcut să nu ne parvină decît un singur exemplar (sau — încă și mai „grav“ ! — doar știri vechi despre existența unui asemenea exemplar, dispărut pînă să ajungă la noi...). Este evident că aplicarea principiului citat mai sus — folosit deseori (deși nu întotdeauna în chip justificat) și de istorici — nu poate fi decît dăunătoare, eliminînd din discuție piese de mare valoare tocmai prin unicitatea lor. Două exemple vor fi grăitoare pentru astfel de situații.

Celebra inscripție de pe piatra care a acoperit mormîntul lui *Laurencius, comes de Longo Campo*, mort la 1300 și îngropat în vechea biserică catolică din Cîmpulung-Muscel⁴, ilustrează primul caz. Ea atestă, în acest mod indirect, că la Cîmpulung exista încă (*cel puțin !*) din ultimii ani ai veacului XIII o așezare care, la vremea aceea, nu se mai socotea sat, care avea în fruntea ei un *comes* — ceea ce e totuna cu *graf, greav, județ, voit* sau *șoltuz*, adică un fel de *primar* de mai tîrziu — și în care

4 Cf. Emil Lăzărescu, *Despre piatra de mormînt a comitelui Laurențiu și câteva probleme arheologice și istorice în legătură cu ea*, în „Studii și cercetări de istoria artei“, 1957, 4, nr. 1-2, p. 109-127.

un rol însemnat îl avea comunitatea catolică, de unguri și sași, „descălecați“ de peste munți și așezați în mijlocul populației românești locale, aducînd cu ei forme de viață și de organizare pe care, cu timpul, românii le vor face *ale lor*. Și toate acestea, *înainte* de domnia lui Basarab cel Mare (circa 1315—1352), fondatorul unității și neatîrnării principatului românesc dintre Carpați și Dunăre! Dacă această piatră funerară — despre care s-au scris multe pagini de istorie, nu numai locală, cîmpulungeană! — ar fi dispărut (ca atîtea altele, sute și mii, cite au existat în bisericile și mănăstirile noastre medievale), existența orașului Cîmpulung la 1300 nu mai putea fi dovedită și un întreg capitol din viața principatului muntean ar fi rămas nescris. Iar dacă, cumva, s-ar fi găsit o transcriere a inscripției în vreun vechi manuscris, reacția probabilă a istoricilor ar fi fost de negare a valorii sale probatorii, avînd în vedere data (1300) și respectiva însemnare ar fi fost considerată un fals al călugărilor doritori de a dovedi, cu orice preț, vechimea așezămîntului lor monahal de acolo! (Deși, în general, *probitatea* unor astfel de însemnări nu ar trebui pusă la îndoială și data morții lui Nicolae-Alexandru voievod, în 1364, ne e cunoscută nu numai din inscripția sa funerară, ci și dintr-o asemenea notiță, descoperită într-un vechi calendar catolic ⁵).

Pentru a doua categorie de mărturii istorice, care au căpătat cu timpul caracter de unicitate, este elocvent cazul oferit de pecetea orașului Neamț ⁶ — a existat o pecete cu legenda în limba latină — S[IGILLUM] CIVIVM DE NIMCZ — confecționată cel puțin pe la sfîrșitul veacului XIV și folosită în cancelaria municipală a Tîrgului Neamț pînă pe la începutul secolului XVII, cînd, în împrejurări necunoscute, a fost înlocuită cu alta, cu un desen urît și o inscripție imposibil de deslușit. Deși este neîndoielnic că vechea pecete, de o frumoasă și delicată lucrătură, a fost aplicată de autoritățile orășenești, în cursul secolelor XV—XVI, pe nenumărate mărturii — aceasta fiind însăși destinația ei — a atesta autenticitatea actelor redactate la „scaunul șoltuzului“, cum se numea *primăria* de atunci — totuși ea ne este cunoscută printr-un *singur exemplar*, unicul document care o păstrează datînd tocmai din 1599 ⁷!

Mai trebuie avute în vedere și alte aspecte. Orice izvor scris constituie o *probă pozitivă* pentru anumite fapte și, în același timp, o *probă negativă* pentru altele: el dovedește că anumite lucruri s-au petrecut, ori existau la o anumită dată, în anumite împrejurări, excluzînd, prin aceasta însăși, posibilitatea unei demonstrații contrare. Dar orice izvor

5 Ștefan Olteanu, *Cu privire la data morții lui Nicolae Alexandru Basarab*, în „Studii“, 1968, 21, nr. 3, p. 523-526.

6 Ștefan S. Gorovei, „*Am pus pecetea orașului*“, în „Magazin istoric“, 1978, 12, nr. 2, p. 35-38 și 55; Renate Möhlenkamp, *Die ältesten Siegel moldauischer Städte*, în „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas“, 29 (1981), H. 3, p. 337-365 (358-359).

7 Documentarul fusese publicat fără ca editorii să-și fi dat seama de valoarea excepțională a amprenteii sigilare — D. P. Bogdan, I. A. Vatamanu, *Acte moldo-venești din secolul XVI referitoare la așezări din județul Neamț*, în „Memoria Antiquitatis“, 4-5, 1972—1973 (1976), p. 248-249.

are, totodată, tăcerile lui și aceste tăceri nu pot deveni întotdeauna probe pentru a dovedi că anumite fapte nu au existat sau nu s-au petrecut. Tăcerea unui izvor cu privire la anumite fapte nu înlică numaidecît inexistența acestora, ci, în cel mai rău caz, arată că, în momentul cînd s-a scris izvorul acela, ele erau străine celui care a scris, sau, dimpotrivă, erau atît de bine cunoscute — *de notorietate publică*, s-ar putea spune — încît consemnarea lor în scris a putut părea de prisos. Referindu-se la asemnea tăceri ale izvoarelor, N. Iorga scria, cu hazu-i obișnuit „istoricii au pretenții foarte mari, pe cari contemporanii [evenimentelor cercetate] nu înțeleg să le satisfacă, ei, cari nu scriu pentru istorie, ci pentru interesele lor, și atunci, dacă ele nu o cer, istoricul rămîne fără lămuriri“⁸!

În fine, în judecarea și interpretarea izvoarelor istorice trebuie să se mai țină seama — e o lege severă a criticii interne a textelor — de *limbajul* lor. Aceleași realități sînt văzute — și, deci, și descrise — în chipuri deosebite de cineva care le cunoaște dinăuntru și de cineva care, venind dinafară, le observă raportîndu-le la modele cunoscute din țara sa. Așa se explică, de exemplu, de ce, în contrast total cu izvoarele noastre interne, unii călători străini din veacul XVII ajung să afirme că în Moldova medievală nu existau orașe! Un exemplu va fi, și în acest caz, elocvent. Atestată de lista rusă a orașelor (circa 1390), *Piatra lui Crăciun* (Piatra Neamț) e menționată în documentele interne începînd abia din 1446⁹. O așa mare distanță între două atestări poate să arunce o umbră de îndoială asupra veridicității celei mai vechi, includerea ei în lista rusă putînd fi privită cu suspiciune. A existat, însă, un document emis de Sigismund de Luxemburg, în drum spre cetatea Neamțului, în cursul expediției pe care acest rege al Ungariei a inițiat-o și a condus-o împotriva lui Ștefan I al Moldovei (1395—1399) și acest act avea data de 30 ianuarie 1395, menționîndu-se că fusese scris „ante villam Karachonkw“ (*înaintea sau în fața satului Piatra lui Crăciun*). Actul original, pergament cu pecete, s-a păstrat în arhiva Bánffy de la Cluj pînă la mijlocul veacului nostru, cînd, împreună cu altele, a fost trimis, pentru microfilmare, la Budapesta, de unde, însă, nu s-a mai întors¹⁰. Istoricul maghiar Elemér Mályusz l-a văzut, l-a cercetat și a publicat un rezumat în primul volum al colecției sale de documente privind pe Sigismund de Luxemburg și epoca sa¹¹; de aici, rezumatul a fost preluat și reprodus și în colecția *Documenta Romaniae Historica*¹².

8 N. Iorga, *Românii în străinătate de-a lungul timpurilor*, București, 1935, p. 32.

9 *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, I, (ed. C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi), București, 1975, nr. 260, p. 368-369 (1446 ianuarie 25). „Casa lui Crăciun de la Piatra“ este menționată și mai înainte, la 31 iulie 1431 (*ibidem* nr. 104, p. 154-155).

10 Informații de la colectivul DRH din Cluj (1978).

11 Mályusz E., *Zsigmondkori okleveltár*, I, Budapesta, 1951, nr. 3801, p. 415.

12 *Documenta Romaniae Historica*, D. Relații între Țările Române, I (ed. Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain), București, 1977, nr. 81, p. 130.

Absența originalului ar putea provoca unele suspiciuni; analiza datelor cunoscute arată, însă, că asemenea suspiciuni ar fi total nejustificate. Aflat la 30 ianuarie 1395 „ante villam Karachonkw“, Sigismund de Luxemburg era, peste patru zile, la 3 februarie, în fața cetății Neamțului — „ante castrum Nempch“ — unde a emis un alt act; caracterul excepțional al ambelor acte explică emiterea lor pe drum; ambele privesc reabilitarea unor nobili, condamnați anterior de adunări nobiliare, pentru diferite motive; acum, în urma purtării lor vitejești în campania din Moldova, regele le înapoia toate drepturile și posesiunile¹³.

Dar actul acesta, din 30 ianuarie 1395, desemnează Piatra lui Crăciun drept *villa*, adică *sat*, spre deosebire de lista rusă, redactată câțiva ani mai înainte și în care apare ca *tîrg*. Deosebirea de optică este evidentă și explicabilă, însă, dacă ținem seama de faptul că actul a fost scris de un străin, unul din scribii cancelariei regelui Sigismund, pentru care *aspectul* așezării părea să indice un *sat*, în timp ce lista rusă, redactată pe baza informațiilor plecate din Moldova sau culese la fața locului de negustori, reflectă realitatea bazată pe cunoașterea *dinăuntru* a rosturilor și calităților așezării respective în viața (economică, administrativă etc) a principatului moldav. Așa cum, în acest caz, în interpretarea izvorului trebuie avut în vedere *emitentul*, în alte cazuri nuanțarea se face în funcție de *destinatar*¹⁴.

Un cuvînt mai trebuie spus și despre o categorie cu totul specială de izvoare — cele arheologice (nu ne referim, firește, la inscripțiile scoase la iveală în urma săpăturilor, ele ținînd, prin firea lucrurilor, de sursele scrise). Rezultatele cercetărilor arheologice nu ne arată nici ce credeau cei dinăuntru, nici ce credeau cei dinafară; ele ne pun la îndemînă urmele palpabile ale *realității care a fost*. Completînd informația oferită de sursele scrise, ele arată, cel mai adesea, cum trebuie înțeleasă această informație. Izvoarele narative și diplomatice se citesc altfel, în altă lumină, atunci cînd știm cum arăta, în *realitatea vie*, ceea ce a descris, într-un fel sau altul, un contemporan al ei; astfel, nuanțînd știrile izvoarelor scrise, cele arheologice dau, în același timp, și proporția justă a nuanțelor. Săpăturile întreprinse de două decenii la Bala — și ale căror rezultate s-au publicat pînă acum în două volume masive¹⁵ — sînt deosebit de elocvente pentru afirmațiile din rîndurile de mai sus.

13 Cf. Radu Manolescu, *Campania lui Sigismund de Luxemburg în Moldova*, în „Analele Universității București“, Istorie, 15, 1966, p. 59-74.

14 V. în această privință, studiul semnat de Renate Möhlenkamp, *Zur Beschreibung der moldauischen Städte in den Quellen des Mittelalters*, în vol. *Ostliches Europa — Spiegel der Geschichte* (Festschrift für Manfred Hellmann zum 65. Geburtstag), Wiesbaden, 1977, p. 171-192. Un caz interesant îl reprezintă sigiliul Sibiului, din 1367, cu legenda *Sigillum civium de villa Hermanni*: orașul purta încă vechiul apelativ, *villa*; ulterior, numele german va fi, cum se știe, *Hermannstadt* (cf. Sigismund Jakó, *Sigilografia cu privire la Transilvania*, în *Documente privind istoria României*, Introducere, II, București, 1956, p. 611).

15 Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *Orașul medieval Bacia în secolele XIV—XVII*, I—II, Iași, 1980—1985.

Cu aceste constatări teoretice și metodologice, să încercăm a deschide „dosarul“ privind vechimea orașului Bacău; necuprins în lista rusă din circa 1390, acest târg își are prima mențiune în privilegiul liovenilor din 1408. Și totuși, există un izvor care ar îngădui ca prima sa atestare documentară să fie „învechită“ cu vreo 16 ani. Numai că...

În 1846, contele József Kemény (1795—1855), urmaș al unei vechi familii de nobili transilvăneni și cercetător pasionat (și romantic) al istoriei, a publicat un întins studiu intitulat *Despre episcopia și mănăstirea franciscană de la Bacău, în Moldova*¹⁶. Pînă atunci, se știa, în general, că episcopatul catolic de la Bacău își are începuturile spre sfîrșitul veacului XVI, cînd Bernardino Quirini a fost numit (1591) episcop de Argeș, cu dreptul de a rezida la Bacău; succesorii săi (pînă în secolul trecut) au avut titlul de *episcopi de Bacău*. Contele Kemény a dat, însă, la iveală un document care părea să nu se potrivească de loc cu ceea ce se știa la vremea aceea, anume o bulă adresată, din Florența, la 15 septembrie 1439¹⁷, de papa Eugeniu IV episcopului (catolic) Benedict al Severinului, în problema a două dintre episcopiile catolice din Moldova, Siretul și Bacăul, ambele vacante atunci „din cauza desăvîrșitei lipse de personal bisericesc“; pînă la reglementarea acestei situații — în care scop, papa urma să se sfătuiască și „cu iubitul nostru fiu întru Christos, regele Vladislav al Poloniei și cu vasalul acestuia, Ilic, palatinul [= principele] Moldovei“ — grija credincioșilor catolici din acest principat era încredințată lui Benedict de Severin, împuternicit să trimită acolo călugări franciscani din „provincia“ Bosnia. Despre episcopia de Bacău, scrisoarea papală menționează că a fost întemeiată de papa Bonifaciu IX în al treilea an al pontificatului său, adică — știind că acest papă a fost ales la 2 noiembrie 1389 — în intervalul *noiembrie 1391 — noiembrie 1392*. Înființarea unei episcopii catolice la Bacău la 1391/1392 ar atesta, implicit, importanța așezării la acea dată și existența unei însemnate populații autohtone, de rit ortodox (pe lângă cea catolică), dat fiind tocmai rolul misionar ce se atribuia acestor episcopii „din părțile schismaticilor“ (*in partibus scismaticorum*).

Dar documentul publicat de contele Kemény la 1846 a fost atacat de critica istorică, mergîndu-se pînă la contestarea autenticității sale. (E drept că însuși faptul că respectiva bulă papală a fost publicată de Kemény — și *nu după original*, ci după o copie din 1520, autenticată însă de un episcop de Vidin — era de natură să arunce o umbră asupra autenticității, întrucît contele istoriograf a fost și autorul unor falsuri sută la sută!). Mai întîi, N. Iorga, în 1901, a presupus că papa Eugeniu ar fi fost indus în eroare de episcopul de Severin, care ar fi născocit înființarea episcopiei de Bacău sub Bonifaciu IX din dorința de a-și extinde el jurisdicția asupra unei părți a populației catolice a Moldovei¹⁸.

16 Kemény J., *Ueber das Bisthum und das Franziskanerkloster zu Bakow in der Moldau*, în *Magazin für Geschichte, Literatur, und alle Denk und Märkwürdigkeiten Siebenbürgens*, II, 1846.

17 Și în Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, I, 2, p. 660-661.

18 N. Iorga, *Studii și documente*, I—II, București, 1901, p. XXXV.

Argumentul acesta a fost respins de Radu Rosetti (1853—1926) : „ce ne-voie mai avea episcopul Benedict — scria acest istoric în 1905 — să inventeze o episcopie a Bacăului ? Cu dînsa sau fără dînsa, tot i se dădea ocirmuirea spirituală a întregii Moldove“¹⁹. Logica lui Rosetti se pare că nu a convins pe contemporanii săi, așa că ulterior a fost negată însăși autenticitatea bulei papale din 1439, teză susținută de istoricii Carol Auner (1912)²⁰, I. C. Filitti 1913 (1914)²¹ și Ștefan Pascu (1944)²² ; ultimii doi au făcut și cercetări în arhivele Vaticanului — dintre cele mai bogate și mai bine păstrate din Europa — neregăsind, însă, documentele (nici cele din 1391/1392, nici cel din 1439) în registrele cancelariei pontificale, ceea ce a întărit presupunerea că József Kemény a oferit istoriografiei o piesă plăsmuită de el sau de călugării franciscani din veacurile anterioare).

Acestea sînt faptele. Se înțelege, acum, că, în funcție de autenticitatea știrilor cuprinse în actul acesta din 1439, a dovedi realitatea înființării — chiar și fără urmare — a episcopiei de Bacău la 1391/1392 înseamnă, implicit, a *urca prima atestare documentară a acestui oraș de la 1408 la 1391/1392*. Autoritatea științifică a celor patru istorici români care au scris despre bula din 1439 a făcut ca verdictul lor negativ să nu mai fie contestat și astfel cercetarea istorică nu și-a mai îndreptat reflectorul spre acest sector. Reluînd, însă, lectura izvoarelor și analiza lor fără idei preconcepute, în paralel cu analiza comentariilor și interpretărilor ce li s-au adus, se constată că 1) obiecțiile ce s-au ridicat pînă acum nu sînt în întregime justificate ; 2) greșelile și confuziile ce s-au semnalat în cuprinsul scrisorii papale din 1439 nu sînt nici fără precedent, nici fără explicație ; 3) au rămas, în schimb, neluate în discuție o seamă de știri care pledează în favoarea existenței unui vechi centru episcopal la Bacău ; 4) nu s-a încercat analiza faptelor — înființarea episcopiei la 1391/1392 și emiterea bulei papale la 1439 — în contextul lor firesc. Concluzia : *verdictul pronunțat anterior nu ne mai apare ca fiind deplin întemeiat. Dosarul trebuie redeschis*.

Firește, nu putem stăruii aici, în chip deosebit, asupra tuturor acestor chestiuni, deosebit de pasionante, ca orice confruntare cu izvoarele și cu capcanele pe care le oferă ele și diferitele lor interpretări. Totuși, pentru a justifica redeschiderea acestui dosar și eventuala schimbare a „rezoluției“ de pe el, este necesar să arătăm — ținînd seama și de toate avertismentele din prima parte a acestui articol ! — de ce argumentările anterioare nu mai pot fi acceptate. Înainte, însă, de a trece la analiza lor, mai trebuie făcută precizarea — și ea necesară pentru a se înțelege mai bine cele ce urmează — că, în intervalul în care se plasează presupusa

19 Radu Rosetti, *Despre unghi și episcopiile catolice din Moldova*, în „An. Ac. Rom., Mem. Secț. Ist.“, s. II, t. XXVII, 1905, p. 54 (300).

20 Carol Auner, *Inceputul episcopatului de Bacău*, în „Revista catolică“, I, 1912, p. 383-408.

21 I. C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului, I. Documente bisericești*, București, 1913 [1914], p. 90-91 (n. 2).

22 Ștefan Pascu, *Contribuțiuni documentare la istoria românilor în sec. XIII și XIV*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională“ (Cluj), X, 1945, p. 206-208.

înfiiințare a episcopiei de Bacău, papalitatea a traversat una din cele mai grele perioade din istoria sa, cunoscută sub numele de *Marea schismă a Occidentului* (1378—1417) : se ajunsese să funcționeze simultan doi și chiar trei papi unul la Roma, unul la Avignon și, din 1409, un al treilea la Pisa ! *Marea schismă* nu a afectat numai conducerea supremă a Bisericii catolice : s-au rînduit în tabere adverse și suveranii europeni, și episcopii, și stareții mănăstirilor, și preoții parohiilor ! Acestei situații i s-a pus capăt prin conciliul de la Konstanz (1414—1418), unde au participat și delegații ai orașelor din principatele române și care a ales un papă unic, pe Martin V (1417—1431). Acesta — amenințat și el de doi antipapi ! — a avut ca urmaș pe Eugeniu IV (1431—1447), în timpul căruia schisma era gata să renască, tocmai în anul 1439²³, în împrejurări a căror evocare va urma imediat.

Și acum, argumentele și contra-argumentele.

S-a obiectat că absența bulei de înființare (1391/1392) ca și a celei din 1439 din registrele pontificale conduce la inexistența primeia și la falsitatea celei de-a doua. Dar chiar cei care au făcut această afirmație, cercetînd arhivele Vaticanului, au constatat că, pentru perioada în cauză, *mai multe registre nu au mai ajuns pînă la noi* : istoricul I. C. Filitti (1879—1945) citează deseori, în volumul său de acte *Din arhivele Vaticanului* (I, 1914), asemenea registre pierdute²⁴. La rîndu-i, profesorul Ștefan Pascu a arătat, trei decenii mai tîrziu (1944), că au dispărut „citeva volume din seria *Regesta Lateranensia*, în care se găsesc actele emise de papa Bonifaciu IX”²⁵. Astfel stînd lucrurile, cită vreme registrele pontificale nu mai păstrează seria *completă* a actelor emise de papi în intervalul respectiv, absența celor două acte din aceste registre nu mai poate fi considerată un argument *peremptorium* pentru neautenticitatea (sau inexistența) lor.

În textul scrisorii lui Eugeniu IV s-au depistat unele confuzii și greșeli, ca și unele particularități de exprimare și grafie ; și acestea au fost aduse ca dovezi ale plăsmuirii actului. Dar același I. C. Filitti, în volumul său deja citat, a remarcat asemenea „confuzii și greșeli” chiar și în textul unor acte a căror autenticitate nu a fost nicicînd contestată²⁶ ; eruditul istoric român le-a pus pe seama „neorînduiei ce exista pe vremea schismei papale [deci în intervalul 1378—1417 ! — *n. ns.*] în cancelaria Curiei române”²⁷. Avînd în vedere tocmai această „neorînduială”, nici absența actelor din 1391/1392, nici confuziile și greșelile din bula de la 1439 nu mai pot avea prea mare greutate.

23 Pentru toate aceste chestiuni, cf. E. Delaruelle, E. R. Labande, Paul Ourliac, *L'Église au temps du Grand Schisme et de la crise conciliaire (1378—1449)*, 1962, (*Histoire de l'Église*, 14).

24 I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 44 (n. 1), 54 (n. 1), 69 (n. 1-3), 70 (n. 1), 72 (n. 1), 73 (n. 3-4), 74 (n. 1-2), 75 (n. 1), 77 (n. 1).

25 Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 207.

26 I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 38 (n. 1), 54 (n. 1).

27 *Ibidem*, p. 38 (n. 1).

În ceea ce privește bula lui Eugeniu IV pentru Benedict al Severinului, trebuie să se țină seama și de împrejurările cu totul speciale ale emiterii ei, împrejurări pe care le evocă însăși datarea: *Florența, 15 septembrie 1439*. Locul și data sînt deosebit de semnificative: papa se afla la Florența, unde tocmai se încheiase celebrul conciliu²⁸ în care se discutase — cu așa de puțin folos, pînă la urmă — unirea Bisericilor, socotită de împăratul Bizanțului, Ioan VIII Paleologul, ca fiind soluția cea mai potrivită pentru salvarea imperiului său, deja redus doar la Capitală și la cîteva posesiuni lipsite de o adevărată apărare eficientă. Între participanții la acest conciliu — deschis la Ferrara, în ianuarie 1438 și apoi mutat, peste un an, la Florența, unde își va încheia lucrările în vara lui 1439 — au fost și solii Moldovei, anume mitropolitul Damian, protopopul Constantin și logofătul Neagoe²⁹. Sub presiunea împăratului bizantin, actul unirii s-a semnat la 5 iulie 1439, fiind scris și de solii moldoveni, care, la începutul toamnei, se vor întoarce acasă, imbarcîndu-se la Veneția.

Este evident, după părerea mea, că bula papală din 15 septembrie 1439 reflectă nu numai realitățile pe care le va fi înfățișat episcopul de Severin în scrisoarea sa către papă, dar și discuțiile pe care pontiful însuși le va fi avut la Florența cu ambasadorii Moldovei, dintre care unul (mitropolitul Damian) era capul Bisericii din acest principat iar altul (logofătul Neagoe) reprezenta pe domnul țării. Însuși gândul papei Eugeniu de a se consulta și cu *Iliaș vodă* reflectă, cred, *această* realitate. Și atunci, odată ce nu mai avem motive serioase să contestăm autenticitatea bulei din 1439, vedem că a fost, practic, imposibil ca episcopul de Severin să inducă în eroare pe papa Eugeniu, întrucît acesta a avut *posibilitatea să verifice — prin solii moldoveni — exactitatea (sau inexactitatea !) afirmațiilor ierarhului de la Dunăre*.

Și să mai ținem seama că, la vremea aceea, *papa Eugeniu nu mai era conducătorul unic și necontestat al Bisericii și al lumii catolice*: încă din ianuarie 1438, el fusese suspendat de conciliul de la Basel (cărui nu voise să i se supună și, în contra voinței cardinalilor adunați acolo, hotărîse mutarea lui la Ferrara), iar în septembrie 1439 — *cu numai zece zile înaintea bulei pentru Benedict al Severinului* — apăruse un nou papă, în persoana ducelui Amedeo de Savoia (Felix V, 1439—1449)! Încă un prilej pentru „neorînduieli“ în cancelaria pontificală, într-o vreme pentru care tot I. C. Filitti constata că „registrele Curiei nu erau complete“³⁰.

28 Bibliografia fundamentală o constituie lucrările lui Joseph Gill, S.J., *The Council of Florence*, Cambridge, 1959 (ed. franceză, *Le Concile de Florence*, Paris-Tournai, 1964) și *Personalities of the Council of Florence and other Essays*, Oxford, 1964.

29 Pentru participarea românească, v. Carol Auner, *La Moldavie au Concile de Florence*, în „Échos d'Orient“, VII, 1904, p. 321-328; VII, 1905, p. 5-12, 72-77, 129-137 (versiunea românească în „Revista catolică“, IV, 1915); P. Ș. Năsturel, *Quelques observations sur l'Union de Florence et la Moldavie*, în „Südost-Forschungen“, XVIII, 1959, p. 84-89; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, București, 1980, p. 322-324.

30 I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 54 (n. 1).

Scrisoarea papală din 15 septembrie 1439 are, însă, și un alt element pentru a verifica realitatea știrilor din ea : menționarea franciscanilor din „provincia“ Bosnia. În adevăr, încă din 1436 papa (același Eugeniu IV) numise pe vicarul acestei provincii ecleziastice, Iacob de Marchia, „profesor al Ordinului fraților minoriți“ (franciscani), ca inchișitor împotriva ereziilor și ereticilor din Ungaria și Țările Române³¹. Franciscanii „provinciei“ Bosnia sînt atestați în Moldova și în vremea lui Ștefan cel Mare, la 1462³².

Și, în sfîrșit, un argument — cum s-ar zice — *al tăcerii*. Este, astfel, ciudat și neînțeles faptul că atunci cînd, spre sfîrșitul veacului XVI, Bacăul devine (sau *redevine* !) reședință episcopală — cum am arătat, pentru Bernardino Quirini — *nu se spune un cuvînt* cu privire la eventuala întemeiere *atunci* a scaunului episcopal. Nici atunci, dar nici la 1607, cînd sucesorul lui Quirini, Ieronim Arsenghi (demult dorit de Movilești), a fost numit, pur și simplu, *episcop de Bacău*, cu mențiunea — destul de neobișnuită — că acest scaun devenise „într-un oarecare mod vacant“ (*certo modo vacans*)³³. Și iată cum comentează I. C. Filitti aceste fapte „Despre înființarea canonică a episcopiei de Bacău, al cărei prim titular este tocmai Ieronim Arsenghi, nu posedăm nici un document și probabil n-a avut loc prin formalități speciale“³⁴. Nu știu dacă în toată istoria Bisericii catolice în veacurile XIV—XVII se mai cunoaște vreun caz cînd o episcopie să se înființeze altfel decît „prin formalități speciale“.

Cred, de aceea, că, în lumina celor prezentate pînă aici, ne putem pune și întrebarea absența „formalităților speciale“ la 1591 sau 1607 nu se datorează ea oare tocmai *faptului că ele fuseseră îndeplinite cu vreo două secole mai înainte ? !*

Oricum ar fi și orice s-ar spune, e grăitoare, e deosebit de grăitoare această tăcere... Mai ales dacă o 'alăturăm unui șir de știri, din secolele XVII—XIX, care par să ateste și efectuarea unui transfer al sediului episcopal *de la Siret la Bacău*. Înființat în 1371, în vremea și după dorința lui vodă Lațcu al Moldovei (1367—1375), acest episcopat a decăzut repede ; primul titular, Andrei, a fost trecut la Vilno, în Lituania, iar succesorii săi se pare că n-au mai rezidat efectiv acolo, la Siret. În lucrări din veacul XVII, se afirmă că, la un moment dat, la răscrucea veacurilor XIV—XV, un episcop de Siret ar fi fost transferat — cu tot cu instituția pe care o reprezenta — la Bacău. Știrea se află — cum a arătat profesorul Ștefan Pascu în 1944 — în cărți tipărite de istorici ecleziastici în Italia la 1696 și 1730³⁵. Rapoarte din același veac XVIII (puse în evidență încă de contele Kemény), ca și unele însemnări de la

31 Hurmuzachi-Densusianu, *Documente*, I, 2, p. 603 ; v. și p. 604-607.

32 N. Iorga, *O știre inedită despre Ștefan cel Mare*, în „Revista Istorică“, X, 1924, p. 183. V. și XIV, 1928, p. 406 (recenzie de P. P. Panaitescu).

33 I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 91.

34 *Ibidem*, p. 91 (nota).

35 Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 206.

începutul veacului XIX, menționează și ele faptul³⁶. Firește, toate aceste știri au o sursă comună, încă neidentificată, se pare — și, probabil, nu tocmai ușor de identificat! E sugestiv, însă, faptul că un prelat trimis în 1806 să caute documentele Bacăului la Liov, a găsit acolo trei portrete de episcopi băcăuani unul din ele era al lui *Andrei, fostul prim episcop siretean*³⁷! Tradiția transferului trebuie luată în seamă chiar eronată, ea nu s-a putut naște decît prin contactul cu surse scrise (eventual rău înțelese), păstrate cîndva într-o arhivă. Poate chiar în cea de la Bacău, care, însă, a dispărut în chip misterios!

Spre mijlocul veacului XVII, la 1644, a venit în Moldova un misionar catolic, pe nume Marco Bandini. Timp de cîteva luni, în 1646—1647, el a vizitat toate localitățile (33 la număr) în care existau atunci comunități catolice iar rezultatele acestei inspecții le-a consemnat (1648) într-un raport tipărit în 1895 de V. A. Urechia sub titlul *Codex Bandinus* și devenit imediat o sursă de primă mînă pentru cunoașterea Moldovei în acei ani ai domniei lui Vasile vodă Lupu (1634—1653). Călugăr cărturar din ordinul franciscanilor și arhiepiscop de Marcianopolis, Bandini și-a petrecut cea mai mare parte a timpului la Bacău, unde a și murit la 27 ianuarie 1650³⁸. Era, deci, firesc, să acorde o atenție sporită acestui oraș, mănăstirii franciscane și episcopiei catolice de acolo. Totuși, în raportul său — păstrat azi în Biblioteca Academiei Române — el se plînge că nu a găsit la Bacău nici un fel de „arhivă sau catalog al întîmplărilor, vremurilor și persoanelor din care să se poată cunoaște ceva despre secolii anteriori”³⁹. De la localnici în vîrstă de 80—100 ani, a putut culege doar cîteva informații, care urcă pînă pe la 1575⁴⁰. Iar din amintirile (nu tocmai precise) ale propriilor sale lecturi, Bandini notează, cu prudență („dacă nu greșesc”), că a citit undeva, la „Gonzaga” sau la „cardinalul Pazmano”, despre întemeierea mănăstirii franciscane din Bacău la 1304, de către „soția voievodului Moldovei, fiica voievodului Transilvaniei”⁴¹. Știrea circula, e adevărat, în literatura veacului XVII o găsim, astfel, într-o culegere de documente, „*Acta et decreta Sinodus dioecesanæ Strigoniensis*, tipărită la Pojon (Bratislava), în 1629⁴²; în acest an, arhiepiscopul de Strigoniu (Esztergom), Péter Pázmány de Pannas (1570—1637), a fost creat cardinal. Pe acest personaj îl citează Bandini și e posibil ca anumite documente redactate sub numele lui Pázmány să fie o sursă de inspirație pentru cel dintîi, fără să se excludă

36 *Ibidem*. V. și I. Sabău, *O nouă listă a episcopilor catolici din Moldova*, în „Revista Istorică”, XXIX, 1943, p. 237 (cp. cu lista dată de V. A. Urechia în *Codex Bandinus*, București, 1895, p. 166).

37 N. Iorga, *Studii și documente*, I—II, p. 159.

38 Andrei Veress, *Scrisorile misionarului Bandini din Moldova (1644—1650)*, în „An. Ac. Rom., Mem. Secț. Ist.”, s. III, t. VI (1927), m. 28, p. 20 (352).

39 *Codex Bandinus*, p. 64; textul latin la p. 218.

40 *Ibidem*, p. 64-65 (218-219); episcopia din veacul XVII și-a avut, așadar, sediul în vechea mănăstire franciscană.

41 *Ibidem*: „Ni fallor, Anno 1304 Bacoviae in Moldavia fundatum est Monasterium ab uxore vajvodae Moldaviae, filia vajvodae Transylvaniae, pro Fratribus Minoris observantiae”.

42 *Acta et decreta Sinodus dioecesanæ Strigoniensis, Posonii, 1629*, p. 116.

posibilitatea de a regăsi respectiva știre în scrieri și mai vechi, ori în manuscrisele și actele arhiepiscopiei de Strigoniu; asemenea știri erau de obicei preluate și repuse în circulație, ceea ce le asigura o viață lungă și o ne bănuită răspîndire, ele reducîndu-se, totuși la o primă sursă unică, a cărei depistare e, cel mai adesea, o întreprindere deosebit de grea!

La începutul veacului XIX, nevoile instituției au impus căutarea vechii arhive; cercetările de la Cluj n-au dat nici un rezultat⁴³; un *padre* trimis la Liov în 1806 n-a găsit nici el documente, ci doar — cum am menționat deja — cele trei portrete de episcopi de Bacău, dintre care unul al lui Andrei de Siret (cel socotit a fi fost, în virtutea presupusului transfer, și primul titular de Bacău) iar altul al unui episcop îngropat în biserica Sf. Cruce din Liov⁴⁴.

Și totuși, arhiva a existat și a fost depozitată, cîndva, la Liov! În 1780, un franciscan care îndeplinise un anumit rol în organizația ordinului său în Polonia, *frater* Barnabas Kendzierski, scria că despre transferarea scaunului episcopal de la Siret la Bacău a citit el însuși în documentele aflate în arhiva *aceleiași biserici Sf. Cruce din Liov*⁴⁵ (coincidența nu este, desigur, întîmplătoare). Dispariția regatului polon — în urma împărțirilor succesive din veacul XVIII — a provocat și schimbarea locului unor depozite arhivistice, cele mai multe fiind transferate la Petersburg (acolo au ajuns și documentele de omagiu și corespondența principilor români, din secolele XIV—XVI, aflate în arhiva Coroanei polone; aceste documente au fost restituite Poloniei după primul război mondial). Există, apoi, o mărturie, tot de pe la începutul veacului XIX, conform căreia un magnat polon văzuse în arhiva regală — pe atunci, deja transportată la Petersburg — *plicuri sigilate cu documente private la catedrala episcopală a Bacăului și la bisericile misiunii catolice din Moldova*⁴⁶.

Ce concluzie se poate desprinde? Nu alta decît că arhiva misterioasă, pe care nici Bandini nu o mai găsisse la Bacău în 1644⁴⁷, fusese transportată, înainte de această dată, la Liov, în condiții încă necunoscute, probabil în legătură cu cearta care s-a iscat, la începutul veacului XVII, între conducătorii ierarhiei catolice din Polonia și cei din Ungaria cu privire la drepturile asupra scaunului de la Bacău.

Un anumit grad de mister îl prezintă și *pecetea Bacăului medieval*. Am arătat, cu alt prilej⁴⁸, ce concluzii importante și interesante se pot

43 N. Iorga, *op. cit.*, p. 159, nota 1.

44 *Ibidem*, p. 159.

45 Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 206 (după Kemény). Pentru Kendzierski, v. și Iorga, *op. cit.*, p. 126 (și n. 1, cu trimitere la Sulzer).

46 N. Iorga, *op. cit.*, p. 160, n. 1: „Documenta spectantia ad episcopalem cathedram Bacoviae et ecclesias minoris catholicorum Moldaviae”.

47 Și actele proprietăților episcopiei s-au pierdut, cum spune un document din 1702: „au ars toate dreasăle episcopiei de n-au rămas nemică” („Arhiva”, I, 1889, p. 116).

48 Ștefan S. Gorovei, „Am pus pecetea orașului”, loc. cit.

desprinde din descifrarea unor asemenea mărturii sigilografice. Pecetea Bacăului face și ea parte din această categorie.

Cel dintii care a cunoscut acest sigiliu a fost istoricul Radu Rosetti. În decembrie 1888, el trimitea prietenului său Ioan Bianu un decalc de pe pecetea aflată pe un zăpis emis la 1610 de șoltuzul Toader și cei 12 pîrgari din Bacău pentru o vînzare de pămînt în satul „Berăești“ (Gherăeștii de azi). Actul — original în limba slavă — făcea parte din arhiva de la Fîntînele și se pare că nu s-a mai regăsit, pînă azi, în vreun depozit public. Rosetti — prin ale cărui mîini trecuseră sute sau poate mii de acte emise de cancelaria domnească, de cancelariile orășenești sau ecleziastice ori de particulari — și-a dat ușor seama că se află în fața unei ciudățenii și, trimițînd decalcul prietenului său Bianu, care colecționa asemenea „antichități“, îi atrăgea atenția că e un sigiliu „original prin forma sa“⁴⁹.

Prima — și, pînă acum, *singura* — imagine a acestui sigiliu a publicat-o, în 1956, profesorul D. Ciurea, după impresiunea aflată pe un act din 21 septembrie 1633, emis de autoritățile din Bacău (pîrcălabul, șoltuzul, pîrgarii etc)⁵⁰. Mai sînt și alte acte redactate în cancelaria acestui oraș (1602, 1621, 1633, 1634, 1664⁵¹), dar ele nu s-au păstrat în original, ci fie ca traduceri tîrzii (cu amintirea expresă a pecetii), fie ca simple mențiuni în alte documente, emise de cancelaria domnească. Din 1675, datează o scrisoare a locuitorilor catolici din Bacău, redactată în limba latină și păstrată în arhivele din orașul italian Lucca; actul a fost publicat în 1969 de Viorica Lascu⁵², dar fără o reproducere fotografică. Cercetătoarea Renate Möhlenkamp (1948—1986) din Mînster (R. F. Germania) — bună cunosătoare a istoriei orașelor din Moldova medievală, domeniu în care a adus remarcabile contribuții — mi-a comunicat o asemenea reproducere. Sigiliul aplicat pe această scrisoare din 1675 e același cu cel aflat pe actul din 1633 și e, în adevăr, foarte „original ca formă“, cum remarcase acum un veac Radu Rosetti.

49 *Scrisori către Ioan Bianu* (ed. Marieta Croicu și Petre Croicu), V, București, 1978, p. 129; domeniul Fîntînele era proprietatea principesei de Schönburg.

50 D. Ciurea, *Sigiliile medievale ale orașelor din Moldova*, în „Studii și cercetări științifice“ Iași, istorie, VII, 1956, fasc. 2, planșa IV, fig. 19; documentul (original) pe care se află această pecete e datat 7141 septembrie 21, adică din 1632; intrucît el menționează pe Moise vodă Movilă ca fiind domn al Moldovei, a fost redatat, 163(3) (714(2)) — cf. *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, XXI (ed. C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi), București, 1971, nr. 400, p. 503-504. Cu data de 10 septembrie 1633 (7142), un alt document (copie din secolul XVIII) menționează ca șoltuz pe Cănița Blaj (*ibidem*, nr. 391, p. 492-493), în timp ce în acestăalt, din 21 septembrie, apare ca șoltuz Dumitru. Pentru seria șoltuzilor în 1633—1634, v. documentele citate în n. 51.

51 *Documente privind istoria României*, A. Moldova, XVII, 1, p. 53-54; XVII, 5, p. 55; *Documenta Romaniae Historica*, cit., nr. 267, p. 339; nr. 391, p. 493; *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, XXII (ed. C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi), București, 1974, nr. 47, p. 52; *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, Supliment I, București, 1975, nr. 811, p. 262.

52 Viorica Lascu, *Documente inedite privitoare la situația Țărilor Române la sfîrșitul secolului XVII*, în „Anuarul Institutului de Istorie“ XIII, Cluj, 1969, p. 245.

Originalitatea lui privește, însă, nu numai forma, dar și conținutul. Toate celelalte sigilii orășenești ale vremii sînt rotunde; acesta este oval! Toate celelalte au o imagine în centru (animal, plantă, obiecte de muncă, sfînt etc) și o legendă în exergă; acesta, al Bacăului, nu permite să se deslușească vreo imagine și vreo legendă împrejurul ei!

O explicație pentru aceste ciudătenii s-ar putea încerca; nu există, firește, deplină certitudine cu privire la temeinicia sa, dar e singura care, deocamdată, mi se pare că se poate, totuși, formula.

Sigiliile de formă ovală aparțineau, de regulă, în Biserica catolică, înalților clerici sau instituțiilor ecleziastice⁵³. S-ar putea să nu fie cu totul exclus ca în sigiliul băcăuan să supraviețuiască amintirea aceluia folosit în vechea episcopie — fie că ne-am afla în fața unei variante transformate, alterate, a aceluia, fie că, pur și simplu, sigiliul orășenesc a fost alcătuit după modelul celui episcopal. Sugestiv poate fi, în această privință, faptul că pe actul aflat la Lucca acest sigiliu e așezat „în picioare” — *cum se aplicau și sigiliile episcopale!*

Simplă coincidență?! Cînd prea multe asemenea coincidențe — fie ele și dintre cele mai simple... — se adună din direcții deosebite, începe să se contureze și întrebarea dacă mai avem de-a face, în adevăr, doar cu... coincidențe!

La șirul acestor mistere și „coincidențe” se mai adaugă ceva: modul în care Bacăul este desemnat, în veacurile XV—XVI, în unele documente emanînd de la autorități ecleziastice catolice. Astfel, într-un raport din 7 ianuarie 1591, în legătură cu numirea lui Bernardino Quirini ca episcop de Argeș, se arată că i se fixează sediul sau reședința episcopală în „cetatea” Bacăului (*sedes seu residentia episcopalis... in civitate Bachon*)⁵⁴. În asemenea acte, folosirea apelativului *civitas* nu e, de obicei, întimplătoare: în terminologia documentelor emise de autorități ale Bisericii catolice, *civitas* desemnează *un oraș în care se află sediul (scaunul) unui episcop*, adică *un oraș episcopal*⁵⁵. Faptul e cunoscut și nu mai necesită argumentări; voi da, totuși, două exemple, din spațiul nostru românesc.

În 1370—1371, cînd s-a înființat episcopia de Siret, actele — emanînd din cancelaria pontificală sau adresate acesteia — menționează „ridicarea orașului Siret la [rangul de] *civitas*” (*prefatum oppidum in civitatem erigere; oppidum... Czerethense... in civitatem erigere*) și „împodobirea (sau distingerea) sa cu numele de *civitas*” (*civitatis vocabulo insignere; civitatis vocabulo decorare*)⁵⁶. Cîțiva ani mai tîrziu, în mai 1380, papa Urban VI „a ridicat locul [numit] Argeș, în Valahia Mare, la [rangul de] cetate” (*erexit locum de Argos in Walachia maiori in*

53 Sigismund Jakó, *Sigilografia cu referire la Transilvania*, loc. cit., p. 581.

54 Chiril Karalevskij, *Bernardino Quirini, episcop de Argeș*, în „Revista catolică”, IV, 1915, p. 49.

55 Cf. Renate Möhlenkamp, *Zur Bezeichnung der moldautschen Städte in den Quellen des Mittelalters*, cit. supra, n. 14.

56 Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, I, 2, p. 161, 169; *Acta Urbani P.P. V (1362—1370)*, ed. A. L. Tăutu, Roma, 1964, nr. 204, p. 337-339.

civitate)⁵⁷. Obiceiul nu a fost părăsit în veacurile următoare; un alt misionar, care a lăsat și el importante însemnări despre români, Pietro Deodato Bakšič, scrie următoarele despre Bacău: «Am vizitat „cetatea Bacău, neîmprejmuită cu ziduri, care este mai curînd tîrgul Bacău; dar îi zic „cetate“ fiindcă se află acolo o episcopie».⁵⁸ Bineînțeles, la vremea cînd Bakšič a vizitat Bacăul (1641) și a scris aceste cuvinte, acolo era realmente un sediu episcopal; dar la 1591, cînd abia se refăcea episcopia de la Argeș ? !

Să admitem, totuși, că la 1591 Bacăul a fost desemnat cu apelativul „civitas“ fie dintr-o neatentie, fie printr-o translație a acestui apelativ de la „cetatea“ Argeșului. *Avem, însă, alte două documente, mult mai vechi, în care Bacăul e împodobit cu același nume: „civitas“.* Este, întii, o scrisoare din 5 martie 1431, trimisă din Baia de episcopul de acolo (episcopia de la Baia sau „moldoveană“ fusese înființată în vremea lui Alexandru cel Bun) în legătură cu așezarea husiților în Moldova; conducătorul acestor refugiați „eretici“ primise din partea lui Alexandru cel un „un loc de locuință în orașul Bacău — *in civitate Bako* — unde trăiește ca un adevărat eretic, avînd pe lîngă el un apostat din ordinul minoriților“⁵⁹ (adică un călugăr franciscan). E greu de crezut că un episcop catolic ar fi folosit vocabula *civitas* într-un mod nejustificat și mai ales *într-un text adresat unui superior ierarhic*. De aceea, mi se pare că nu comportă discuții concluzia care se desprinde de aici în prima jumătate a veacului XV, în Moldova, Bacăul era considerat un oraș de rang episcopal (chiar dacă scaunul fusese, practic, totdeauna, vacant). Trebuie reținută, deasemeni, menționarea *franciscanilor* la Bacău încă de atunci.

Cel de-al doilea document, încă și mai interesant — se poate spune chiar: tulburător — a fost descoperit într-un volum din seria *Regesta Lateranensia* (pe lîngă care au trecut și cercetători români) și a fost publicat la Roma abia în 1970. Nu este altceva decît răspunsul adresat din Roma, la 15 aprilie 1400, de papa Bonifaciu IX, magistrului și fraților din Ordinul Ospitalier al Sfîntului Ioan (*Cavalerii Ioaniți*, ulterior de Rhodos și, mai tîrziu, de Malta), aflați într-o localitate numită în adresă *Bachovia* iar în text — *Civitas Bachovien[sis]*⁶⁰ !!! Să mai reamintim că Bonifaciu IX este tocmai acela căruia scrisoarea din 1439 și tradițiile îi atribuie înființarea episcopiei de Bacău ? ! Dacă toate cele-

57 Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 210, n. 228.

58 *Călători străini despre Țările Române*, V, București, 1973, p. 245.

59 Șerban Papacostea, *Știri noi cu privire la istoria husițismului în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun*, în „Studii și cercetări științifice“ Iași, istorie, XII, 1962, fasc. 2, p. 257 (v. și *Călători străini despre Țările Române*, I, București, 1968, p. 65).

60 *Acta Urbani P. P. VI (1378—1389), Bonifacii P. P. IX (1389—1404), Innocentii P. P. VII (1404—1406) et Gregorii P. P. XII (1406—1415)*, ed. A. L. Tăutu, Roma, 1970, p. 176—177 (v. și n. 2 de la p. 177). Documentul a fost semnalat de Dumitru Zaharia în „Revista Arhivelor“, an. L, vol. XXXV, nr. 1, 1973, p. 112. La Direcția Generală a Arhivelor Statului, Colecția Microfilme (Vatican, rola 49), am putut găsi numai începutul acestui document. *Actul atestă existența orașului Bacău cel puțin la 1400*, chiar dacă toate considerațiile din prezentul text nu se vor adevăra vreodată.

lalte fapte evocate pînă aici pot fi considerate confuzii, greșeli sau coincidențe, ce contra-argument se mai poate invoca atunci cînd însuși capul Bisericii catolice califică Bacăul drept *civitas* ? !

Comentariile mi se par de prisos și singura concluzie la care mă limitez e aceasta istoricii trebuie să reia cercetarea acestui dosar cu mai multă grijă și atenție, nu numai pentru a reintegra istoriei generale a poporului român toate faptele și evenimentele la care m-am referit, dar și pentru a reda orașului Bacău unul din punctele de reper ale începuturilor sale 1391/1392.

★

Și acum, după toate aceste incursiuni în domenii, spații și timpuri atît de diferite și de depărtate, uneori, unele de altele, e timpul ca, în pragul încheierii, să ne punem și întrebarea ce loc ar ocupa înființarea episcopiei de Bacău în tabloul general al dezvoltării principatului moldav în a doua jumătate a veacului XIV ?

Anul 1391/1392 ne îndrumă spre sfîrșitul domniei lui Petru I Mușatinul (1375—1391). Or, știm azi că în Moldova construcția de stat s-a desăvîrșit în ultima parte a acestei domnii, prin trecerea litoralului maritim și a ținutului aferent sub controlul principelui de la Suceava. Acest eveniment, care a adus Moldovei Cetatea Albă, marele port și oraș comercial de la limanul Nistrului, a avut urmări dintre cele mai însemnate pentru evoluția tînărului principat românesc din răsăritul Carpaților. Deschiderea drumului comercial spre Liiov, primele emisiuni monetare, acceptarea suzeranității Coroanei polone (1387), înființarea supremei instituții ecleziastice a țării (Mitropolia de Suceava) — toate acestea sînt, într-un fel sau altul, urmări ale desăvîrșirii construcției de stat prin înglobarea Cetății Albe între hotarele Moldovei. În aceste condiții, o singură episcopie catolică, și aceea în nordul țării (la Siret), a putut să apară ca insuficientă, determinînd dublarea ei cu una care, de la Bacău, să aibă în grijă Țara de Jos a Moldovei (cu o numeroasă populație catolică). Ambele scaune s-au dovedit, în împrejurările de atunci, neviabile, ca și încercarea papei Eugeniu IV de a le revitaliza. Doar episcopia de la Baia, înființată în 1413, a putut viețui un secol.

Și, în final, un avertisment scopul acestei întregi demonstrații nu este altul decît de a arăta că izvoarele n-au fost suficient de atent ascultate și luate în seamă și că, deci, verdictele pronunțate anterior pot fi puse sub semnul îndoielii. Lărgirea anchetei, cercetări suplimentare în arhive și în vechile publicații, aprofundarea datelor deja cunoscute — vor aduce, fără îndoială, știri și explicații noi * Este, în fond, unul din mecanismele (și din rosturile) firești ale cercetării istorice.

* În acest articol, nu am avut de loc în vedere cercetarea arheologică, ceea ce nu înseamnă că nu se pot aștepta și din această direcție unele lămuriri (cf. Alexandru Artimon, *Contribuții arheologice la istoria orașului Bacău*, în „Carpica”, XIII, 1981, p. 11-27).

ANEXE

1.

Roma, 15 aprilie 1400. Papa Bonifaciu IX către magistrul și frații din Ordinul Ospitalier aflați în „civitas Bachoviensis“.

Bonifacius etc.. dilectis filiis Magistro et Fratribus Hospitalis Sancti Iohannis Baptistae Bachoviae, salutem etc.

Sincerae devotionis affectus, quem ad Nos et Romanam geritis Ecclesiam, promeretur, ut votis vestris, quantum cum Deo possumus, favorabiliter annuamus.

Cum itaque, sicut exhibita Nobis nuper pro parte vestra petitio continebat, confratrum et familiarium vestrorum ac infra septa Hospitalis Sancti Iohannis Baptistae civitatis Bachovien, inhabitantium pro tempore inibi decedentium quorumcunque, in ecclesia dicti hospitalis seu cimiterio eiusdem necnon aliorum parochianorum curatae capellae Sancti Michaelis eidem hospitali contiguae, quam in proprios usus canonicè tenetis, pro tempore decedentium corpora in parochialis ecclesiae Beatae Mariae de Stallis, dictae civitatis cimiterio de antiqua et approbata et hactenus pacifice observata consuetudine consueverint seppeliri, ac cupiatur, quod de cetero perpetuis futuris temporibus parochianorum capellae vestrae huiusmodi pro tempore decedentium corpora in cimiterio ipsius hospitalis vel in ipsius hospitalis ecclesia seppeliantur, pro parte vestra Nobis fuit humiliter supplicatum, ut providere vobis super hoc de benignitate apostolica dignaremur

Nos igitur. huiusmodi supplicationibus inclinati, vobis, ut de cetero perpetuis futuris temporibus tam huiusmodi capellae parochianorum corpora, quam aliarum quarumcunque personarum pro tempore decedentium, quae id sponte elegerint, in cimiterio dicti hospitalis vel ipsius hospitalis ecclesia ecclesiasticae tradere sepulture libere et licetè possitis, alicuius licentia super hoc minime requisita, auctoritate apostolica tenore praesentium de speciali gratia licentiam elargimur; iure tamen dictae parochialis ecclesiae et cuiuslibet alterius in omnibus semper salvo. Nulli ergo etc. Nostrae concessionis etc. — Si quis autem etc.

Datum Romae, apud Sanctumpetrum, decimo septimo kalendis maii, anno undecimo. — N. XX. de Benedicto.

Apud *Acta Urbani PP. VI (1378—1389), Bonifacii PP. IX (1389—1404), Innocentii PP. VII (1404—1406) et Gregorii PP. XII (1406—1415)*, ed. A. L. Tăutu, Roma, 1970, p. 176-177, nr. 88 (editorul a intervenit în transcrierea textului, uniformizînd grafia și eliminînd tot ce ține de formular).

2.

Florența, 15 septembrie 1439. Papa Eugeniu IV către episcopul Benedict de Severin. menționînd episcopia catolică înființată de papa Bonifaciu IX în al treilea an al pontificatului său la Bacău, acum vacantă.

Eugenius Episcopus, Servus Servorum Dei. Venerabili in Christo fratri Benedicto Episcopo Zewriniensi. Salutem et Apostolicam benedictionem.

Provida Sanctae hujus Sedis Apostolicae cura eo semper intenso dirigebatur, ne populi in medio paganorum, infidelium, schismaticorum, haeticorumque con-

stituti suo spirituali unquam carerent animarum solatio, sacrorumque orbarentur administratione. Hac itaque sancta ex provisione perinde, ac ex ea etiam principaliter ratione, ut ipsa salvifica, ac pura domini nostri Jesu Christi fides inter eosdem paganos, infideles, schismaticos ac haereticos, fructiferos capere possit salutis, propagationisque radices, salubriter non minus, ac pie instituti fuere jam ab olim diversissimis in terrae hujus mundanae oris Episcopatus inter quos sane non ultimus erat ille, quem in terra Moldaviae, ob terrae illius vastitatem, et Christi fidelium incommodam nimis dispersionem, praeter antiquiorem Cerethensem ab initio praesenti seculi jam vacantem, et cum gravi Christi fidelium jactura, ne de praesenti quidem restaurabilem, in terrae illius Metropoli Bacchoviensi sancta Bonifacii, hujus nominis Pontificis IX. pontificatus sui anno tertio sollicitudo erexit, ac pia Joannis, hujus nominis Pontificis XXIII, pontificatus sui anno quarto* liberalitas variis excoluit ornavitque Indultis et praerogativis. Cum tamen etiam sedes haec episcopalis de praesenti vacare dinoscatur, exindeque maxima oriantur incommoda, quin imo et animarum jactura eo magis funesta extimescenda sit, cum non solum ipsa terra Moldaviae, in qua graecana haeresis quoque quotidie magis ac magis pululare dicitur, sed et finitimi huic terrae Ciculi partesque Transalpinae deficientibus iisdem in oris etiam fratribus Ordinis Minorum, ecclesiasticarum personarum inopia vel maxima periculoso hoc tempore laborent. Hinc Fraternitati tuae auctoritate Apostolica serio injungimus, ut eo usque etiam, donec adjuvante Divino auxilio, de quo ocyus restaurando sive Episcopatu Ceretensi, sive vero Bacchoviensi, cum dilecto in Christo filio nostro Ladislao Illustri Rege Poloniae, subjectoque eidem Elia Palatino Moldaviae per Apostolica scripta providere poterimus, curam pastorem terris in supramemoratis per Fratres Minores de regulari observantia Provinciae Boznensis solerter, et sine mora exerceas et Censura feceris. Super quibus tamen omnibus plenam et omnimodam tenore praesentium Tibi concedimus auctoritate apostolica facultatem.

Datum Florentiae, Anno Incarnationis Dominicae MCDXXXIX. Decimo Septimo Calend. Octombris, Pontificatus nostri anno nono.

Apud Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, I, 2, București, 1980, p. 660-661, nr. DLX.

AUX DÉBUTS DE LA VILLE DE BACĂU

R é s u m é

Dans les sources concernant les villes roumaines, la ville de Bacău est mentionnée pour la première fois en 1408. L'auteur de la présente étude propose — à la lumière de quelques considérations théoriques et méthodologiques — un nouvel examen de ces sources pour retrouver une mention de plus vieille date pour la ville de Bacău.

* Ioan XXIII, papă la Pisa de la 17 mai 1410 pînă la 29 mai 1415 (cînd a fost depus de Conciliul de la Konstanz); „al patrulea an al pontificatului” său cuprinde, prin urmare, intervalul mai 1413 — mai 1414.

En 1846, le comte J. Kemény a publié, une bulle datée de *Florence, le 15 septembre 1439*, adressée par le pape Eugène IV à l'évêque Benoît de Severin. On y fait mention de deux évêchés catholiques de Moldavie, Siret et Bacău, dont les sièges étaient à ce moment-là, vacantes. Quant à l'évêché de Bacău, la bulle papale précise qu'il fut fondé par le pape Benoît IX durant la troisième année de son pontificat — c'est-à-dire, dans l'intervalle *novembre 1391 — novembre 1392*.

L'authenticité de ce document (dont on ne connaît qu'une copie datant de 1520) a été contestée, vu que l'histoire de l'évêché catholique de Bacău n'était connue, chartes en main, que seulement à partir de la fin du XVIe siècle.

En reprenant l'examen des sources, l'auteur constate que le document du 15 septembre 1439 a toutes les chances pour être authentique il a été émis à Florence, après la fin du Concile qui avait abouti à l'union des Eglises (le 5 juillet 1439) et auquel les ambassadeurs moldaves ont été, eux aussi, présents. Il ne faut pas attacher beaucoup d'importance au fait que la bulle de 1439 n'a pas pu être retrouvée dans les Registres des Archives du Vatican (tel que l'acte de fondation de l'évêché, de 1391/1392), malgré les recherches (plus ou moins persévérantes) qu'on y a menées d'une part, plusieurs Registres du pontificat de Benoît IX ont disparus et d'autre part la chancellerie pontificale d'Eugène IV présente beaucoup de désordres — et cette situation est bien explicable, vu les événements de cette période e Grande Schisme etc.

L'examen des sources concernant la „fondation“ — entre guillemets, car aucun document ne parle d'une fondation à ce temps-là, ce qui serait, d'ailleurs, bien étrange et contraire aux règles — d'un (nouveau) évêché à Bacău (1591), les archives de cette institution et le sceau de la ville de Bacău à des conclusions qui peuvent renforcer l'hypothèse qu'un (premier) évêché a été fondé à la fin du XIVe siècle. On trouve, ce qui plus est dans trois documents, le terme *civitas* pour désigner la ville de Bacău. Ces documents datent de 1591 (en rapport avec la nomination de Bernardino Quirini comme évêque d'Argeș, en Valachie, mais ayant „*sedes seu residentia episcopalis... in civitate Bachon*“), 1431 (une lettre de l'évêque de Baia Civitas Moldaviensis, où on retrouve cette formule „*in civitate Bako*“) et, en fin de compte, une bulle de Benoît IX, adressée le 15 avril 1400 au Maître et aux Frères de l'Ordre Hospitalier de St. Jean de *Civitas Bachovien[sts]*. Or, dans le langage des chancelleries ecclésiastiques du temps, le mot *civitas* désignait une ville épiscopale et Benoît IX n'est autre — faut-il bien le rappeler — que le pape auquel le document (contesté !) de 1439 attribue la fondation d'un évêché à Bacău en 1391/1392. Sans doute, il faut accepter les réalités dévoilées par cette bulle de 1400 : à ce temps-là, à Rome, la ville de Bacău était considérée une *civitas*, le siège d'un évêché.

De la sorte, en acceptant l'authenticité des informations du document de 1439, la première mention de la ville de Bacău peut monter de 1408 à 1391/1392.